Mutluluğun resmi

Abidin Dino hayatını anlatıyor

Andre Velter (France Culture Radyosu / Paris 1991) **konuştu, Ferit Edgü yazdı, Güzin Dino özel fotoğraf arşivini açtı**

Abidin Dino ve Fikret Mualla. Politik tartışmalar yüzünden başı derde giren Abidin Dino Anadolu'ya sürgüne gönderiliyor. Sürgün tam yedi yıl sürüyor. Fotoğraf: Ara Güler.

Paris'te hep ünlü kişilerle birlikte olan Abidin Dino arada bir, bir resim, bir desen satarak geçiniyor. En çok para getiren parmak desenleri. Picasso'nun da çok beğendiği bu desenler Dino'nun bir tür özel kartı oluyor.

Çevre ünlü, cep delik

Tristan Tzara özellikle, deyim yerindeyse, beni kanatları altına aldı. Tzara, müthiş merakları olan bir insandı. Doğu, özellikle de Türkiye ve Türk sanatı konusunda bir bilgi kaynağı olarak görüyordu beni. Ona, o sıralar, hapiste olan Nazım üzerine bilgiler veriyor, Nazım'ın şiirlerini çeviriyordum. Öte yandan üç yıl Sovyetler Birliği'nde, hem de o çalkantılı dönemde yaşamış bir insandım. Bu da çok ilgilendiriyordu kendisini. Dadaizmin kurucusu Tzara, o sıralar komünist değildi henüz. Picasso da komünist değildi.

Paris'e yerleşmiş ünlü Amerikalı yazar Gertrude Stein da, desenlerimi ilgi çekici buldu. Kendisinin o dönemin en önemli koleksiyoncularından biri olduğunu, Picasso'nun, Matisse'in, Braque'ın farkına varan ilk yazar çizerlerden olduğunu tabii biliyorsunuz. Müthiş bir şanstı bunlar benim için. Gertrude Stein'la birlikte çalıştık. Söz konusu, yazmakta olduğu yeni bir Faust'tu. Sonunda Stein bu yapıta "Faust's Light, The Light" (Faust'un Işığı, Işık) adını verdi."

- Ne tür bir ortak çalışmaydı bu?

"Çok garip, aramızda bir oyundu sanki. Gertrude Stein bana yazmış olduğu bir parçayı okuyordu. Ben de bu metinden yola çıkarak bir şeyler çiziyordum. Sonra o benim çizmiş olduğum şeye bakıyor, kimi zaman, desenden etkilenip metnini değiştiriyordu.(...)

Ben desenlerimi çizdim, Gertrude Stein metni yazdı, Lord Burness müziği besteledi, ama 'Faust'un Işığı, Işık' sahneye konulamadı. Ben desenlerimi Stein'a vermiştim. Tabii o yıllarda fotokopi filan yok. Yalnızca çizgilerimin belleğimde kalan anıları vardı. Aradan yıllar geçti. Uzun yıllar. Zaman ve mekan içinde, benim desenlerimin bir bölümü, Oxford'da bir şatoda bulundu. Ve bana fotoğrafları gönderildi. Yarım yüzyılı aşan bir süre sonunda, bu desenlerime baktığımda, bugün de bir tuhaf oluyorum. Sanki onları dün çizmişim gibi."

Parmak desenleri

- Picasso, Gertrude Stein, Tzara... bunların hepsi çok güzel. Ama o sıralar Paris'te nerede yaşıyordunuz, ne yapıyordunuz?

"Oh! Küçük otellerde. Mümkün olduğu kadar ucuz otellerde. Arada bir, bir resim, desen satarak. O yıllarda Paris'te yaşam böyleydi. Çok ünlü kişilerle birlikteydim, ama cebim hep delikti. Örneğin, gene o sıralarda, Cocteau ile tanışmıştım. Cocteau da herhalde Sovyetler'deki deneyimlerim dolayısıyla Kral Oidipus filmi için dekorlar yapabileceğimi düşünmüştü."

- Yani hep değişik işler Sovyetler'deki gibi, illüstrasyon, dekorasyon vb...

"Ekmek parasını çıkartmak için başka yol yoktu. Ama daha çok, benim o ünlü parmak desenlerim para getiriyordu. Üstelik ki benim bir tür özel kartım olmuştu. Örneğin Picasso bu desenlerimi çok beğeniyordu. Bir gün, bana öyle bir şey söyledi ki, burada bunu tekrar etmekten doğrusu utanıyorum."

- Söyleyin, söyleyin.

"Şöyle doğru dürüst el deseni çizmeyi bilen, bir sen varsın, bir de ben' demişti. Tabii doğru değildi bu. Bir yığın ressam vardı, harika el desenleri çizen. Hepimiz kendimizce çiziyorduk. Hepsi bu. Tabii ekmek parası için, ondan da öte Paris'teki sanat çevrelerine girmek için, tiyatro, sinema dekoru yapmak önemli bir olanaktı. Ne var ki, savaş o ünlü büyük savaş ben daha Sovyetler Birliği'ndeyken beklenilen savaşın eli kulağındaydı. İspanya iç savaşının sonuydu. Dolayısıyla İspanya'ya gitmek için çok geçti. Ama gene de denedim. Ne var ki hiç kimse beni istemedi. İspanya gönüllüleri Grange aux Bel'de kaydediliyordu. Oraya değin gittim, ama işe yaramadı."

- Demek, o sıralarda politik açıdan bir saçrama yapmıştınız.

"Kuşkusuz anti-faşisttim. Emin ve kesin bir şekilde seçimimi yapmıştım. İnançlı bir anti-faşisttim. Bunu söyleyebilirim. Ama daha fazlasını değil. Yaklaşan savaşla birlikte Paris'te yaşamam da güçleşiyordu. Pasaportumun süresi dolmuştu. Askerliğimi yapmadığım gerekçesiyle konsolosluk bu süreyi uzatmak istemiyordu. Fransa'da o sıralar sol bir hükümet vardı, ama pasaport sorunu olan herkes sınırdışı ediliyordu. Dolayısıyla bir karar almam gerekti.

Rusya'dayken ciğerlerimden hastalanmıştım. Bundan size daha önce söz etmek istemedim. Türkiye'ye dönüp o hastalığım dolayısıyla askerlik dışı tutulup pasaportumu alıp Paris'e dönmeyi düşündüm."

- Kaç yılıydı bu?

"1938'in sonları olmalı."

- Paris'te, Picasso, Gertrude Stein, Tristan Tzara ile dostluklardan sonra İstanbul'a döndünüz. Bu dönüşte sanatınız nasıl bir şeyler kazanmıştı, ne yolda ilerliyordu?

"İlkin İstanbul'a dönüşümü anlatmalıyım. Bir yığın sorunu beraberinde getiren bir dönüştü bu. Herşeyden önce 2. Dünya Savaşı dörtnala yaklaşıyordu. Bu Paris'te de duyuluyordu. Ama İstanbul'da sanki daha şiddetli duydum. İstanbul her ulustan casusların fink attığı kaynayan bir dünya idi. Herkes eli kulağındaki büyük olayların bekleyişi içindeydi. Otellerde, sokaklarda o dönemde 'turist' denen insanlar görülüyordu. Özellikle 'Alman turistler'. Ama diğer uluslardan da. Hava son derece gergindi. Hele Nazilerin Türkiye'de yandaşları olduğu düşünülürse. Bozkurt denilen aşırı sağcı bir örgüt vardı. Çok eski bir geçmişi vardır onların, şimdi burada anlatmam uzun sürer. Ancak yaklaşan İkinci Dünya Savaşı ile birlikte aktif bir duruma geçmiştiler. İstanbul'a döndüğümde kültür alanında genel olarak demokrasiden yana bir tavır almak gerektiğini düşündüm. Tabii ben sosyalisttim. Bugün gene öyleyim. Ama o gün önemli olan anti-faşist bir birlikti.

Bir-kaç arkadaş bir araya gelip küçük dergiler yayınladık. Pek fazla önemi yoktu bunların, ama bizler için gene de önemliydi. Çünkü şiir, yazın, resim ve diğer sanat alanlarında geçerli, değerli ne varsa bu dergilerde sesini duyuruyordu. Bu küçük eylemin, eğer bir eylemse bu, büyük halk kitlelerine ulaşması, ses getirmesi kuşkusuz söz konusu değildi. Ama yetkililer bunları çok ciddiye aldılar. Neyse işin bu tarafını bir kenara koyalım. Gelelim sanata, özellikle de resim sanatına... Birkaç ressam arkadaşla birlikte 'Liman Grubu'nu kurmuştuk. Limanda çalışanların arasına katılmak onları, yani denizcileri, deniz işçilerini, balıkçıları çizip boyamak, tuvallerimizde yaşatmak istiyorduk. 'Modellerimizle' kısa sürede kaynaşıp dost olduk. Yapıtlarımızı sergilediğimiz mekanın girişine bir balıkçı ağı gerdik. İlk sergimizin açılışını balıkçılar yaptı....

Güzel bir görüntüydü doğrusu. Ama bu alışılmadık açılış, öylesine bir gürültü yarattı ki, yetkililer şaşırdılar. Hatta şöyle sorular soranlar bile çıktı: Nasıl olurdu da serginin açılışına Vali Bey balıkçılardan sonra gelirdi?"

Anadolu'ya sürgün

- Peki, sergilenen yapıtlar ne mene resimlerdi?

"Az önce de söylediğim gibi liman insanlarını konu alan figüratif resimler. Ama sosyalist realist resimler değildi bunlar. Çok başka bir şeydi bu resimlerde gerçek kadar düşün de yeri vardı. Kuşkusuz somut görüntülerden yola çıkıyorduk: Ama bir anlamda şiirleştiriyorduk bu gerçeği. Bugün, aradan geçen yıllardan sonra baktığımda pek de kötü resimler değillerdi diyeceğim. Liman Grubu bir ekolü, bir akımı oluşturmuyordu. Bir araya gelmiş ressamlardık. Aramızdan birçoğu, hemen hemen hepimiz daha sonradan üne kavuştuk. Selim Turan, Avni Arbaş daha sonra, buraya Paris'e geldiler. Benden önce. Sanatçı yaşamlarını burada sürdürüyorlar. Yeniden politikaya dönmek istiyorum. Bozkurtlar ve diğerleriyle tartışmak, savaşmak başımıza işler açtı. .

Günün birinde Anadolu'nun ücra bir köşesinde buldum kendimi.

Sait Faik'in dediği gibi 'haritada bir nokta'. Doğrusu harita üzerinde bulunması pek kolay olmayan bir yerde.

Demiryollarının ulaşmadığı, ama olağanüstü halkı olan bir yöre.

- Kaç yıl sürdü bu?

"İstanbul'dan uzakta kalmam tam yedi yıl sürdü. Çok geçmeden Adana'ya postalandım. Bu da garipti. Büyükbabam, onun da adı Abidin'di ama o paşaydı, birzamanlar bu yörenin valisiydi. Başka bir deyişle polis tarafından kuramsal olarak büyükbabamın bir zamanlar yönetiminde olan topraklarda ikamete zorlanmıştım. (...)

Adana'nın özellikle o günlerde, ne mene bir yer olduğunu benim anlatmam mümkün değil. Bunu öğrenmek için Yaşar Kemal'in romanlarını okumak gerek. Onunla karşılaştığımızda handiyse bir çocuktu. Onaltı-onyedi yaşlarında, iğne gibi ipince, bir köyden bir köye dolaşır ve ağıtları derlerdi. Ben de, Adana'daki bir bölge gazetesinde çalışıyordum.Hem yazışleri müdürüydüm, hem odacı, hem muhabir, hem çaycı, hem de çevirmen. Burada çalışan insanlar da çeşitli nedenlerle hoşlandılar benden.

Düşünün bir, Abidin Paşa'nın torunuyum, dünyayı görmüşüm, İstanbul'dan geliyorum, bu kültür başkentinde dergiler yayınlamışım, gazetelerde yazmışım, sergiler açmışım ve şimdi büyükbabamın bir zamanlar vali olduğu kentte sürgündeyim. O günün Adana'sında bunlar tabii önemli şeylerdi. Benim için önemli olan burada ilk kez Türk köylüsüyle karşılaşmam ve onu tanımamdır.

-Peki, tüm bunların sanatınız üzerindeki etkisi ne oldu?

"Yoksuldan da öte yoksul gündelikçileri çizdim bir dönem. Sıtma kasıp kavuruyordu o sıralar Adana'yı. Bir tür sıtma, tropik sıtma vardı ki öldürücüydü. (...) Bu dramatik ortamda bir tür Anadolu 'Far West'i yaşıyorduk. Dertler eksik olmuyordu. Bir-iki kez eşimle, beraber az kalsın öldürülüyorduk. Onu da belirtmeyi unuttum, Güzin İstanbul'dan gelmiş ve Anada'da evlenmiştik.

Sorunuza döneyim, tüm gördüklerim, yaşadıkların beni resme daha çok bağlıyordu. Sanki resmettikçe görüyordum içinde yaşadığım Anadolu insanının gerçeğini. Bu resimlerde köylü, ilk kez folklorik köylü değildi. Bu arada bir de oyun yazdım. Benim ilk kitabımdır. Basılır basılmaz Bakanlar Kurulu kararıyla toplattırıldı. Sanırım, kitabı yasaklayanlardan hiç kimse onu okumamıştı. Üç harflik adı, "Kel" yasaklanması için yetmişti. Çizgilerle, renklerle, sözcüklerle gördüklerimi dile getirmeye çalışıyordum."

-Peki, bu desenleri, resimleri kim görüyordu?

"O sıralarda yalnızca yakın çevrem; yani arkadaşlarım. Ama sonradan hatırlamak ve anlatmak istemediğim askerliğimi yapıp Ankara'ya yerleştiğimde..."

-Durun, niçin söz etmek istemiyorsunuz askerliğinizden?

"Çok güçtü. Sürgünlere, ikamet zorluklarına benzemiyordu. Hayatımın bu dönemini gerçekten hatırlamak istemem. Mutsuz öyküleri sevmem ve unutmaya çalışırım. Askerliğim bunların başında gelir. Şu kadarını söyleyeyim, askerliğimi izleyen iki yıl boyunca hastaydım. Neyse, geçelim ve gelelim resimlere... Askerden dönüp Ankara'ya yerleştiğimde Adanalı köylülerimi sergilemek olanağını buldum."

-Hangi yıl oluyor bu?

"46-47 yılları. Ama sergiler daha sonra. Sanıyorum '48 yılıydı."

Yarın: *Picasso ile çamur yoğurdum*

Polis seramikleri tutukladı

Peki, sözünü ettiğiniz oyununuz, Kel ne oldu?

"Hiçbir şey. Bugüne değin yeni bir baskısı bile yapılmadı. Toplatılan baskıdan elde belki sekiz-on tane kalmıştır, ama bilmiyorum hangi ellerde. O sırada Türkiye'de tek parti yönetimi vardı. 1946'da bir muhalefet partisi kurulmuştu ama öte yandan birçok yazar, solcu aydın içerdeydi... Artık canıma tak etmişti. Özgürce düşünmek, düşündüklerimi özgürce dile getirmek, özgürce yaratmak istiyordum. Türkiye'den ayrılmayı düşündüm. Bu da kolay bir şey değildi. İktidarın yakın bir geçmişe değin her dönemde aydınlara karşı kullandığı ilk silah, onlara pasaport vermemekti. Tam bir yıl uğraştım pasaportumu alabilmek için... Eşin dostun yardımıyla sonunda pasaportumu alıp Türkiye'den ayrıldım. İlk durağım İtalya oldu. Ardımda, Ankara'da seramiklerimi bırakmıştım. Gitmeden birkaç ay önce bir dostumun isteği üzerine hiçbir iddiası olmayan küçük seramikler gerçekleştirmiştim bir fabrikada. Ben Türkiye'den ayrılınca, polisin birini tutuklaması gerekiyordu. Onlar da kimseyi bulamayıp seramiklerimi tutukladılar. Tam Gogol'e yakışır bir öykü. Güzin'i ardımda bırakmamış olsaydım, doğrusu seramiklerimin başına gelenleri öğrendiğimde ben de gülecektim. Ama Güzin'in işi zordu. Seramikler yargıya 'intikal etmiş' bir bilirkişi kurulmuş, onlar da bu seramiklerde komünist propagandasının var olduğuna karar vermişlerdi. Bu propagandanın nasıl yapıldığı anlaşılamadı. Bunu anlamayanların arasında, galiba savcı da varmış, sonunda seramikler altındaki imzamı oraya benzetmişler... Sonunda seramikler 'takipsizliğe' uğradı, ama hiçbir zaman geri verilmedi. Yıllar sonra, ilk kez Türkiye'ye döndüğümde havaalanında siyasi polise konuk oldum bir-iki gece. Orada da sordukları bu seramiklerdi. Arada üç-dört genel af ilan edilmiş, ama benim seramikler yararlanamamıştı.

Dünyaya gelmek de gitmek de zor

Anılar defterinden kopuk sayfalar / 5

YAZAN ABİDİN DİNO

Daha sonra duyduğum, öğrendiğim, anımsadığımı sandığım ayrıntılar bir yana, Cenevre günlerinin, yani çocukluğumun mutlu bir çocukluk olmadığını düşünüyorum. Bolluk içinde, sevecen bir ailede gözlerimi açtım, evin içinde ve dışında herşey tertemizdi, çocuk gözlerim dünyayı yep yeniliğin cilası içinde görüyordu besbelli, yine de ölmekle, dünyadan ayrılmak kadar zordu doğmakla dünyaya alışmak.

(....) Yaşlıların bebekten bekledikleri sahteliklere zorlanmak, bebekliği taklit etmek, acayip söz kırıntıları yumurtlamak, ufacık olmanın çaresizliği içinde "ciciliklerine", olur olmaz öpücüklerine, evirip çevirmelerine, soyup giydirmelerine katlanmak (...)

Erken, çok erken başlayan varolmanın şaşkınlık duygusu. Gündüz gece sevinçle korku karması, renkler, düşler, kokular, yemek, işemek, gülmek, hepsi birden ne zor! Kendi kendinin, kendiliğinin bedenin sınırlarına alışmaya çalışarak... İç orada başlıyor, dış? Neresi acıtıyor, neresi yakıyor, neresi sevdiriyor eli? Yaklaşa yaklaşa, duyula duyula, koklana koklana evdeki koltuklara çarpa çarpa acı duyula duyula benliğe sınır çizmek. Çarpa çarpa.

Dünyaya gelmek dünyadan gitmek kadar zor. Çok sonra bilecektim ki, doğum ölüm ikiz.

Uzaklık aldatmacası

Uzaklık yakınlık aldatmacası var: Dadımla gölün öbür yakasına gezmeye gidilince, evlerin, ağaçların, insanların, bizim evin balkonundan gözüktükleri gibi küçük olmadıkları ortaya çıkıyor. Ona karşılık Maison Royale, hele tepesindeki kartal, o sahilden bakılınca önemsiz bir benek oldukları anlaşılıyor. Hem neden Arif başka, Leyla abla başka, annem başka? Başkalığa da alışmak az zahmetli değil. (...)

Dünyada olmanın zorluğunu yaşamak. Zorlanıyorum, baskı altındayım.

(...) İlk göz ağrım, İsviçre'nin o yıllarda en ünlü ressamı Hodler'in kızı. Hodler, sağlam, kocaman freskler yapan bir ressam. Kızı ise incecik bir çiçek. Birbirimizi beğeniyoruz. Parkta kurduğum bu ahbaplık yüzünden ailelerimiz arasında git-geller oluyor...

(..) En sevdiğim oyun, bisiklete binmek. Altı yaşımda, Arif'in onayı ile kendi kendime iki teker üstünde geziyorum rıhtımda korna çalarak, zaten o kadar az otomobil var ki o yıllarda, tehlikesiz bir hoşgörü.

Evin önündeki mendireğe kimi gün bir su uçağı gelip yanaşıyor müthiş gürültülerle. Yarı beli açıkta, sarı deri giysili, başlıklı, iri, geniş, kara gözlüklü, yarı insan, yarı kuş pilota, bir mitologya ilahı gözü ile bakıyor bütün mahalle. Gidip gelmelerinin, uçuşlarının nedenini bilen yok, ama ne güzel oluyor, birdenbire sudan kopup havalanması ya da kayıp konması gölün üstüne.

(...) Parisli bir çocuk olacaktım bir kaç yıl. Bir değişiklik daha. Diller aynı olsa bile Paris, Cenevre'ye hiç benzemiyordu. Yedi yaşıma kadar uzun saçlı çok güzel bir çocuktum (Daha sonraları hızla çirkinleştiğim için bunu söylemekte sakınca yok). Sokakta dayanamayıp başımı okşayan, öpen, tanıdığım, hoş kadınlar eksik değildi. Evde Marigo ile Evdoksiya, şevkle, çok dik ve sert olan göğüslerini fırsat geçtikçe bana sürterler, belli belirsiz okşatırlardı kendilerini.

Günün birinde, Territe'de otelde, bir bayan, şekerler vermek için beni odasına çekmiş, sabahlığı altında çıplak olduğunu göstermişti bağrına basarak. Klasik İtalyan resimlerinde üryan ilahelerin etrafına meleklerin, arp çalan çıplak ve kanatlı oğlanların üşüşmeleri, sanıldığı kadar simgesel değil... Neyse ki dediğim gibi erken çirkinleşmem, güzelliğin insana verdiği şımarıklıklardan, ayrıcalıklardan kurtaracaktı beni çok geçmeden. Önce çok güzel, sonra çok çirkin olmak bile zenginleştirici bir deney sayılmaz mı?

Abidin Dino'nun Paris'teki ilk sergisi: Seramikler ve Uzun Yürüyüş.

Yarın: *Ağabeyim Cenevre'nin en iyi dansörüydü*